

lington bebrejdede Norges forfatning fraværet af „en monarkisk Forfatnings Livsprincip, Aristokratiet“. Hermed synes Vogt at overse det forhold, at begrebet „Aristokrati“ ingenlunde udgik af det politiske ordforråd i Europa før langt inde i 1800-tallet – i enkelte landes tilfælde først i 1900-tallet. Blot betød dette ikke nødvendigvis den fødte adel, men alene tilstedeværelsen af et politisk aristokrati i forfatningen – normalt i form af et konservativt førstekammer. På dette område var Norge usædvanlig i en europæisk sammenhæng – og navnlig i den før 1848 herskende reaktionsperiode. Men dette gør naturligvis ikke Wedel Jarlsberg mindre interessant – snarere tværtimod.

Den samme uklarhed består, når det kommer til Wedel Jarlsbergs patriotiske følelser. Navnlig omkring de danske sammenstød med englænderne i 1801 og 1807 beskrives Wedels frustration over truslen mod København og fædrelandet, hvor det ud fra sammenhængen synes rimelig klart, at der med fædrelandet menes Danmark-Norge, ikke Norge alene. Man kunne se bort fra dette, hvis ikke dette netop synes at forplumre endnu et af de afgørende politiske skel i perioden, nemlig om loyaliteten var rettet mod fyrsten eller nationen. Navnlig for en adelsmand var fyrsten normalt målet for hengivenhed. Netop derfor blive det så meget desto mere bemærkelsesværdigt, når Vogt lader Wedels hengivenhed for Norge stå uforklaret hen.

Bogen er et gennemarbejdet stykke forskning, der fremdrager et stormomsust og begivenhedsrigt liv, og som samtidig når vidt omkring både geografisk og historisk. Forfatteren har haft øje for at gribe et emne, der aktualiseres af Eidsvollforfatningens 200 års jubilæum, men som også har værdi i sig selv som en grænseoverskridende historie om en mand midt i et Europa i flammer.

Jens Wendel-Hansen

| POUL DUEDAHL: *Ondskabens øjne – en biografi om Jens Nielsen*, Gads Forlag, København 2016, 366 s., 300 kr.

Jens Nielsen (1862-1892) skrev sig ind i danmarkshistorien som den sidste, der blev henrettet under 1866-straffeloven, og han var en af de få i 1800-tallet, der blev henrettet uden at være morder. Nogle af oprørerne fra tugt-, rasp- og forbedringshuset hører også til denne kategori. Jens Nielsen havde en lang karriere som kriminel bag sig. Fra en meget ung alder stjal han, hvor han kunne komme til det. Senere brugte han ildspåsættelse for under ildslukningens almindelige røre at kunne stjæle. Det forårsagede en af de største brande i Londons havn, og da han blev pågrebet sidste gang, var han i færd med at brænde det halve af Valby ned.

Hans far var dømt tyv, og hans mor krøbling, og han voksede op på fattiggården i Jyderup på Vestsjælland. Derfra kom han til Flakkebjerg Opdragelsesanstalt og derefter Landerupgaard. Det var begge ansete anstalter i samtiden – drevet af far og søn – men blev sidenhen af blandt andre socialreformatoren Peter Sabroe fremhævet som eksempler på umenneskelighed. Takket være et omhyggeligt og omfattende arkivarbejde og myndighedernes nidkære registrering af Nielsens utallige forbrydelser kan Duedahl følge hans færden meget tæt. Fremstillingen er med enkelte sidespring en strengt kronologisk – og velskrevet – redegørelse for Nielsens liv og et forsøg på et psykologisk portræt af denne bemærkelsesværdige skikkelse.

Jens Nielsen var både begavet og reflekteret. Han var vaneforbryder og erkendte, at han var således disponeret. Det fremgår af de bevarede breve og af de velformulerede erindringer, som han brugte sin sidste tid på at nedskrive. Heri stillede han spørgsmålet, hvordan han var blevet den, han var, og det er det samme spørgsmål, der optager Duedahl. Nielsens egne forklaringer veksler mellem at beklage, at hans mor ikke var fast nok i sin opdragelse, og at beskyldte forstanderen på Landerupgaard for at være skyld i hans forhærdelse. Duedahl lægger vægt på Nielsens oprørske natur og især en særegen retfærdighedsans, der betragtede alle myndighedsindgreb som uretfærdigheder, der skulle hævnnes. Duedahl kunne godt have gjort mere ud af den kritiske refleksion over den selvforståelse, som kommer til udtryk i Nielsens erindringer. Han bruger dem mest som berettende kilde.

Duedahl beskriver 1800-tallets Danmark som generelt meget voldeligt. Det er en fast figur i erindringslitteraturen at lægge vægt på vilkårligheden og brutaliteten af de straffe, som blev tildelt af fædre, husbønder og lærere. I Nielsens tilfælde er der ingen tvivl om, at han som dreng var udsat for en ud over alle grænser bestialske behandling. Meget tyder på, at det ikke var typisk for samfundet som sådan. Der var i lovgivningen en klar tendens til at begrænse revselsesretten fra den store fæsteforordning fra 1787 til tyendeloven fra 1854. Samfundets og statens umiddelbare voldsberedskab var under afvikling, hvilket dokumenteres af Nielsens sidste år i Horsens Tugthus.

Nielsens henrettelse var ekstraordinær, idet retspraksis egentlig havde udviklet sig således, at dødsstraffen i 1892 blev betragtet som taget ud af brug. Nielsen havde fået livstid, og han fandt en tid lang trøst i religionen, men vendte tilbage til sin identitet som forbryder. Han op søgte målbevidst dødsdommen ved flere gange at overfalde sine vogtere i fængslet, og retssystemet efterkom til sidst modstræbende hans ønske. Den omgivende verden betragtede Jens Nielsen og hans verden med både fascination og afsky. De skumle buler og forarmede miljøer, hvor han færdedes, blev genstand for avisreportager – og dermed

offentlighedens, politikernes og filantropernes opmærksomhed. Det fremgår også indirekte af nogle af de illustrationer, som Duedahl har valgt, som forestiller fattigdommen og forråelsen i samfundet (f.eks. s. 88, 168 og 188). Det står ikke anført, at der er tale om stik eller træsnit og derfor billeder, der har tjent som illustration i trykte udgivelser som f.eks. Knud Gamborgs interiør fra værtshuset Holger Danske i København (bogens s. 88), der illustrerede en reportage fra Københavns slum i *Illustreret Tidende* i august 1874. Portrættet af Jens Nielsen selv (s. 329) deklarerer ganske enkelt som en tegning, selv om det må være et xylografi, antagelig med fotografisk forlæg. Bogen er med fuldt noteapparat. Dog mangler litteraturliste og register.

Jes Fabricius Møller

| JON P. GISSEL: *Konservatisme og kulturkamp. Det radikale stormløb i kulturkampen i Danmark i sidste trediedel af 1800-tallet og konservatismens svar*, Munch & Lorenzen, Aarhus 2014, 356 s., 375 kr.

Forfatteren til denne bog hører til dem, der går mod strømmen og tilsyneladende trives med det. Han har skrevet en utraditionel disputats om historikeren og juristen Johannes Steenstrup (*Den indtrængende forståelse, Johannes Steenstrups historiesyn*, Museum Tusulanums Forlag 2003), og i det foreliggende værk søger han at se, hvad han opfatter som kulturkampen i sidste del af 1800-tallet i et nyt lys. Det er der kommet en velskreven og på mange måder interessant bog ud af, som nuancerer det traditionelle billede af radikalismen som totalt overlegen og konservatismen som defensiv uden egentlige intellektuelt modspil, når Georg Brandes og hans fæller rykkede frem. Gissel beskriver selv sin intention som en „stræben efter retfærdighed. Både sandhed og retfærdighed. Jeg giver dem en stemme, som ikke er blevet hørt.“ Det sidste er naturligvis en sandhed med modifikationer. De stemmer, som Gissel nu drager frem, blev skam hørt i samtiden, men de vandt ikke samme genklang som andres, og det kan man måske også godt forstå, når man læser bogens som regel meget dækkende og udmærket formidlede gengivelse af deres tanker.

Bogen består af to dele. Den første kaldes for „Kampen“ og handler først og fremmest om stormløbet mod og forsvaret af traditionelle konservative værdier med kristendommen i centrum. Anden del, „Viden“, handler om holdningen til menneskelig viden, dens muligheder og begrænsninger. En pointe for Gissel er, at kritik eller postulater om at være „frigørende“ ofte er båret af had. Han taler om kulturradikalismen som båret af „en forbavsende ringe argumentationskraft“. Samtidig fremhæver han sit nøglebegreb „konservatisme“ som en ikke